

A Duna—Tisza közének parasztsága

A FELSZABADULÁS UTÁNI AGRÁRFEJLŐDÉS TÁRSADALMI-POLITIKAI ELLENTMONDÁSAI

Az agrártörténeti irodalom a mezőgazdaság fejlődését három nagy területi egységben (Dunántúl, Alföld, Észak) vizsgálja, amelyek egymástól eléggé eltérőek. Ez a felosztás azonban nem mindenben felel meg a valóságos körülményeknek. A felszabadulás előtt is a három említett régió mellett külön, eltérő sajátosságokkal rendelkező egységet képezett a Duna—Tisza köze. Igaz, a Duna—Tisza köze és a Tiszántúl mezőgazdasága között sok hasonló vonás is volt (a mezőgazdasági városok szerepe, a kisbérletek magas aránya). A döntő különbség azonban mégis az, hogy a Duna—Tisza köze a belterjes mezőgazdasági termelés (a zöldség-, a szőlő- és gyümölcskultúra) központja volt, míg a Tiszántúlon a hagyományos szemtermelés, a külterjes gazdálkodás volt az uralkodó, s a belterjes mezőgazdasági kultúrák csak egyes körzetekben (makói hagyma, szabolcsi alma) voltak jelen.

Fontos, meghatározó jellemzője volt a Duna—Tisza köze mezőgazdaságának, hogy a feudális eredetű nagybirtok aránya, amely a Dunántúlon elérte a 26,4 százalékot, Északon a 22,4 százalékot, az egész Alföldön a 17,8 százalékot, Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében (a törvényhatósági jogú városok nélkül) csak 6,5 százalékot tett ki, ami elenyésző az ország más területeihez viszonyítva.¹ Nem kell bizonyítani, hogy ez a körülmény a Duna—Tisza közén élő parasztság helyzetére, jellegére, rétegződésére, fejlődésére és tudatára milyen döntő hatást gyakorolt.

ERDEI FERENC ÉS RÉVAI JÓZSEF AZ AMERIKAI UTAS AGRÁRFEJLŐDÉS KÉRDÉSEIRŐL

A dunántúli parasztság fejlettebb gazdálkodást folytatott, mint a külterjesen gazdálkodó tiszántúli parasztság. Főleg az állattenyésztés, a tejtermelés volt korszerűbb a Dunántúlon, sőt Északon is, és az egész Alföldön. A belterjes mezőgazdasági kultúrák fejlesztésében azonban a Duna—Tisza közének parasztsága járt az élen. Erdei Ferenc e kérdést vizsgálva a Futóhomok című művében, 1937-ben a következőket állapította meg: „...nincs a Dunántúlnak számon tartott remeke, kivéve a szőlővidékeket ... Az Alföldnek pedig sok van. A szegedi paprika, a makói hagyma az orosházi, vásárhelyi és halasi pulyka és baromfi, s a Három Város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) kerti remekei... Kecskeméten is a kisparasztság volt, zsellér, törpe- és kisbirtokos egyformán, a gyümölcs- és szőlőkultúra kifejlesztő csoportja, de a vezetők itt építészandékú urak..., míg Makón, Kőrösön és Szegeden teljesen paraszti teljesítmény volt a kertészet.”²

A zöldség-, szőlő- és gyümölcstermelő parasztság helyzetét vizsgálva külön figyelmet kell fordítani az alföldi agrárvárosok parasztságának helyzetére, hiszen e helyeken a feudális maradványok kevésbé éreztették hatásukat. Erdei véleménye szerint a „három város”-ban (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) egyesültek az alföldi agrárvárosok összes vonásai. Úgy vélte, hogy — ha korlátozottan is —, de ezeknél a városoknál megtalálhatók az amerikai utas agrárfejlődés vonásai. A „három város” agrártársadalmát tekintette példának, amely szerencsés további fejlődés esetén kialakíthatja a magyar földművelő-polgárságot.³

Révai József Erdei megállapításait elemelve rámutatott, hogy „a mezővárosok

parasztja viszonylag korán szabad paraszttá lett". E területeken a végbemenő kapitalizálódás az amerikai utas agrárfejlődés bizonyos elemeit tartalmazta, de hozzátette, hogy ezek „korcsak, felemásak, viszonylagosak”, hiszen az országban uralkodó feudális maradványok, a nagybirtok rányomta bélyegét még erre a fejlődésre is. Legfőbb pozitív vonásnak mégis azt tartotta, hogy az említett mezővárosok határában földfoglalás, parcellázás, telepítés útján kevésbé differenciálódott, egészségesebb birtokmegoszlás jött létre, és a kapitalista fejlődés élén nem a nagybirtok, hanem a kisbirtok járt.⁴

KECSKEMÉT VAGY SZEGED A PÉLDA ?

Az egyes paraszti rétegek arányait, a birtokmegoszlást tükröző statisztikai adatok és a fejlődési tendenciák tüzetesebb elemzése azonban arra figyelmeztet, hogy szélesíteni lehet azoknak a városoknak a körét, ahol szintén megtalálhatók az amerikai utas agrárfejlődés egyes vonásai. Elsősorban Szegedet kell számításba venni, hiszen nagy kiterjedésű határában nem volt feudális magánbirtok, és belterjes mezőgazdasági kultúra alakult ki. Szeged törvényhatósági jogú városnak volt ugyan 64 ezer holdas nagybirtoka, ennek többségét, 45 ezer holdat azonban kisbérletekként hasznosított. A bérleti idő 20—25 évre szült, amit általában meghosszabbítottak. Ez a bérlelőknek némi biztonságot nyújtott, bérletükön tanyát építettek, szőlőt, gyümölcsöst telepítettek, s a bérletük örökölhető volt.⁵

Az említett városokban előrehaladt azonban a parasztság differenciálódása, az agrártársadalom polarizálódása, s különösen figyelemre méltó, hogy az 50 holdon felüli nagygazdák és úri birtokosok aránya a legtöbb helyen jóval meghaladta az országos átlagot. E réteg gazdasági szerepe igen jelentős volt e városok legtöbbszörében, amiből arra lehet következtetni, hogy a kapitalista fejlődés élén elsősorban ezek jártak. Erdei Ferenc a Futóhomok című művében is megjegyezte, hogy „az újabb gyümölcs telepítések frontján már nem a kisparasztság jár elől, hanem az értelmiségi birtokosok”, és vannak olyan nagy szőlőgazdaságok, amelyek „kapitalista vállalati módszerrel dolgoznak”.⁶

Kecskeméten a 100 holdon felüli úri és nagybirtokok az összes terület több mint 17 százalékával rendelkeztek. Közöttük volt az egri római katolikus főkapitán 1366 holdas, a római katolikus egyház 1400 holdas, a Héjjas család tagjainak több száz holdas birtoka, továbbá bankok és szőlőtermelő részvénytársaság több száz holdas gazdaságai. Ez utóbbiak már kapitalista módon szervezett gazdaságok voltak, és nagy területen telepítettek szőlőt és gyümölcsöst. Nagykőrös agrártársadalmát is a gazdagparasztság erős befolyása jellemezte, hiszen az 50 holdon felüliek a birtokosok 7,5 százalékát képezték. Az 50—100 hold közötti birtokkal rendelkező gazdagparasztkok létszáma nagyobb volt, és kétszer annyi 100—500 holdas úri birtokos élt Nagykőrösön, mint Szegeden. Cegléden a gazdagparasztkok aránya 4 százalékot tett ki.⁷

Legkevésbé differenciált volt a parasztság Szegeden, ahol az 5—20 holdas közép-parasztság 45 százalékos aránya jóval felül volt a 37,9 százalékos országos, és a „három város” 30—33 százalékos átlagán, de a legjellemzőbb vonás az 50 holdon felüli gazdagparasztkok igen alacsony, 1,3 százalékos aránya volt. (Míg Kecskeméten 17 [100 holdon felüli] gazdagparaszti és úri birtokhoz tartozott 10 holdnál nagyobb szőlőterület, és 3 nagybirtok is rendelkezett 50 holdon felüli szőlőgazdasággal, addig Szegeden csak 8 [100 holdon felüli] gazdagparaszti, illetve úri birtok folytatott szőlőtermelést 10 holdnál nagyobb területen, és nagybirtokos szőlőgazdaság egyáltalán nem volt.)

A város fontos belterjes mezőgazdasági kultúrája a szőlőtermelés mellett a fűszerpaprika volt, amelynek termelésével több mint ötezer parasztcsalád foglalkozott, túlnyomó többségben az 1—5 holdasok közül. A paprikatermelés — noha a piaci viszonyok, az értékesítési lehetőségek erősen ingadoztak — jó jövedelmet biztosított a kisparasztságnak. Szeged mezőgazdaságát az is jellemezte, hogy az Alföldön —

Hódmezővásárhely mellett — a legsűrűbb baromfiállománnyal rendelkezett, és a baromfitenyésztéssel elsősorban a kis- és középparasztok foglalkoztak.⁸

Mindez azt bizonyította, hogy a kapitalista agrárfejlődés élén Szegeden a kis- és középparaszti gazdaságok jártak, a gazdagparaszti birtokok szerepe elenyésző és alacsony létszámú volt az agrárproletariátus a mezőgazdasági népességben (24,8 százalék, szemben a többi város 34—44 százalékával).

Indokoltabb tehát az a megállapítás, hogy az amerikai utas agrárfejlődés vonásai jobban érvényesültek Szegeden, mint Kecskeméten, bár itt is korlátozottan, torzán és ellentmondásosan. A több mint húszezer gazdaság közül hétezer haszonbérlet volt. A bérlők eléggé ki voltak ugyan szolgáltatva a nagybirtokos városnak, mégis a hosszú időre szóló és örökölhető bérlet valamelyes biztonságot, fejlődési lehetőséget nyújtott számukra. A kis- és középparaszt bérlők a zöldség-, a szőlő- és gyümölcs kultúra révén tanyás farmgazdaságokat alakítottak ki Szeged nagykiterjedésű határában.⁹

AZ ANTIFASISZTA, DEMOKRATIKUS KÜZDELEM PARASZTI BÁZISA

Révai József és Erdei Ferenc az antifasiszta, demokratikus küzdelem szükségleteiből és feladataiból kiindulva vizsgálta a magyar agrárfejlődés amerikai utas vonásait. Azt kutatták, hogy a feudális maradványok ellen, a parasztság felszabadulásáért, a demokratikus átalakulásért folyó harcnak — a szegényparasztság tömegei mellett — mely paraszti rétegek lehetnek elsősorban a társadalmi bázisai, és hogyan alakítható ki a parasztság nagybirtokellenes, demokratikus egysége. Révai különbséget tesz a polgári agrárfejlődés folyamatában kialakult mezőgazdasági kisvállalkozó és a feudális maradványok alapján kifejlődött gazdagparaszt, „basaparaszt” között. Politikailag is eltérő vonásokat lát „a Dunántúl kifáradt, egykéző parasztja között, aki félig-meddig pusztulni hagyja a gazdaságát, és a között a kecskeméti, nagykőrösi, makói gyümölcsös-, kertész- és hagymásparaszt között, aki nemcsak gazdaságát virágoztatja fel, hanem a politikai haladás iránt is fogékony”. Erdeivel egyezően mutat rá, hogy éppen „a leginkább farmer-típusú, jó módú paraszt” hajlik a demokratikus ellenzéki felé, nem a gőgös, úrhatnám nagyparaszt, aki „paraszti mása a nagybirtok maradiságának”.¹⁰

Erdei a következőképpen jellemezte a Duna—Tisza közí, belterjesen gazdálkodó, „polgárosodó” parasztokat: „A gyümölcsös- és szőlősgazda a Három Városban is kispolgár, mégis más, mint a dunántúli. Belterjes, piacra termelő gazda. Kecskeméten és Cegléden gyümölcsöt termel, Nagykőrösön zöldségtermelés teszi intenzívvé a gazdaságát. Ez a termelési fejlettség azt jelenti, hogy már eleve vállalkozónak, szorgalmasnak és fölfelé törekvőnek kellett lennie, hogy termelésében a mai nívót elérje, ma pedig fokozottan szemesnek, törekvőnek és igényesnek kell lennie, hogy tovább emelkedjék. Míg falvakban, különösen a Dunántúlon, a kiscgazdát bizonyos maradiság, lassúság, közömbösség jellemzi, addig a mezővárosi haladó és fogékony. Törekvéseiben nem túlságosan lojális, és nagy tömegében ellenzéki. Sehol az országban a kossuthi „népuralmi eszme” úgy nem virágzott, mint itt. E gyümölcsös-, szőlő- és kerteszgazdák jelentékeny hányadukban zsellér eredetűek, szolidaritásuk ma sem szakadt meg a törpegazdakkal és a munkássággal; mind a kecskeméti kiscgazdapárt, mind a nagykőrösi parasztpárt zászlói mögött egy sorban áll velük. S mindkét helyen mozgalmas és nem minden nyugtalanság nélkül való tömeg ez. ... A Három Város szőlős kiscgazdái és a nagykőrösi gazda-parasztok keményebb öntudatúak és ebben azonos velük minden alföldi mezővárosi, belterjesen termelő polgárosodó kiscgazda.”¹¹

Révai József egyetértett Erdei Ferencel abban, hogy „a polgárosodó parasztság felemelkedési vágya azonosulni tud a munkás és törpebirtokos kisparasztság felszabadulási törekvéseivel”. Úgy vélte, hogy ez az alapja a nagybirtokellenes paraszt-egységnek, amely elszakíthatatlan része és fontos feltétele az antifasiszta küzdelemnek, az ország demokratikus átalakításának.¹²

Ezeknek az elveknek és politikai törekvéseknek a jegyében a felszabadulás után

megvalósult a demokratikus parasztegység, amely nélkül a nagybirtokrendszer felszámolása és a földreform végrehajtása nem történhetett volna meg. A népi demokratikus átalakulás előrehaladásával azonban mindinkább előtérbe kerültek a parasztság különböző rétegeinek, a szegény- és kisparasztságnak, a középparasztságnak és a parasztburzsoáziának az elűtő érdekei.

E folyamatot vizsgálva merül fel az a kérdés, hogy a népi demokratikus átalakulás során milyen szerepet játszott a belterjesen gazdálkodó, a polgári agrárfejlődést kívánó — főleg Duna—Tisza közli — parasztság? A kérdés azért is indokolt, mivel e témával a történeti kutatás nem foglalkozott elég behatóan, holott a felszabadulás utáni társadalmi-politikai fejlődésnek sok olyan ellentmondásos jelensége van, amely szorosan összefügg az említett kérdéssel.

A BELTERJESEN GAZDÁLKODÓ PARASZTSÁG A FELSZABADULÁS UTÁN

1945-ben a földosztás azt eredményezte, hogy a Duna—Tisza közli zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelő paraszti gazdaságok megszilárdultak: a bérlok örökre kapták bérletüket, a belterjesen termelő kisparasztnak egy része a juttatott holdakkal a középparasztnak színvonalára emelkedett.

A felszabadulás utáni években a mezőgazdaság súlyos nehézségekkel küzdött. A háború főleg az állatállományban okozott nagy veszteségeket, amit a parasztgazdaságok nehezen tudtak pótolni. Az állatállomány összességében még 1949-ben sem érte el a felszabadulás előtti.

A beszolgáltatási rendszer, amelynek progresszivitása növekedett az 1946/47-es gazdasági évtől, főleg a 20 holdon felüli középparaszti és gazdagparaszti gazdaságokat terhelte, amelyek képesek voltak gabonából piacra termelni. A stabilizáció során a mezőgazdasági árakat — az ipari árákhoz képest — túlságosan alacsonyan állapították meg, és agrárrolló alakult ki.¹³

Mindez valóban nehezítette a mezőgazdasági árutermelés fejlődését. A történeti irodalom azonban mind ez ideig nem fordított elég figyelmet arra, hogy voltak a mezőgazdaságnak, a paraszti gazdálkodásnak olyan ágai, amelyek — sajátosságaiknál fogva — már a felszabadulás utáni első években képesek voltak viszonylag gyorsabb fejlődésre, és ezekben az ágakban az árutermelés is akadálytalanabban kibontakozhatott. Ezek: a zöldség-, a szőlő- és gyümölcsstermelés, továbbá néhány más belterjes mezőgazdasági kultúra (rizs, dohány, fűszerpaprika stb.) termelése és a baromfitenyésztés. E mezőgazdasági termények és termékek értékesítésénél, a dohány kivételével, a népi demokratikus állam piacszabályozó szerepe nehezebben érvényesülhetett — lévén szó idénycikkekről, piacon értékesíthető termékekről. E termékekre ekkor még a beszolgáltatási kötelezettség sem terjedt ki, bár a terület után kivetett gabonabeszolgáltatás és az adó erősen sújtotta a zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelő parasztgazdaságokat is.

Az említett mezőgazdasági ágazatok elsősorban a kis- és középparaszti gazdaságokhoz kapcsolódtak és már a harmincas évek végétől a mezőgazdaság leggyorsabban fejlődő ágai voltak. A felszabadulás után pedig az újonnan földhöz jutott és a régi kis- és középparasztság felbuzduló termelési kedvének eredményeképpen további fellendülésen mentek keresztül. Míg a gabonatermelés és az állatállomány még 1947—48-ban is jelentősen elmaradt az 1938-astól, addig a gyümölcs- és bortehermelés már a felszabadulás utáni első években meghaladta, a zöldségtermelés pedig megközelítette azt.¹⁴

A mezőgazdaság kapitalista fejlődése elé gátat emelt a földosztás, amely csapást mért az agrárkapitalizmusra is, az iparban fokozatosan bekövetkező államosítások, a munkásosztály részvétele a hatalomban, a progresszív beszolgáltatási és adórendszer, és a népi demokratikus állam korlátozó szerepe.

A kapitalizálódási, polgárosodási törekvések viszont a felszabadulás után nemcsak a vagyonos paraszti rétegeknél, hanem a belterjesen gazdálkodó, árutermelő kis- és középparasztságnál is erőteljesen érvényesültek. (A külterjesen gazdálkodó parasztnaknál kevésbé, mert piacra alig voltak képesek termelni.) A belterjesen gaz-

dálkodó parasztek mezőgazdasági kisvállalkozóként piacra termeltek, korszerűbben, fejlettebben gazdálkodtak, mint a gabonatermelést folytató parasztek. A termelés mellett a piac alakulását is mindig szemmel tartották. Ígyekvő, feltörekvő paraszti réteget alkottak, amelynek életelemévé vált a piaci, üzletelési, spekulációs lehetőségek kihasználása, erőteljesen megmutatkoztak nyereszkesedési, haszonszerzési törekvéseik.

A kiskörösi járásban a gazdaságok 77,1 százaléka, a kecskeméti járásban 64 százaléka, a bácsalmási járásban 54,8 százaléka, a kiskunfélegyházi járásban pedig 54 százaléka foglalkozott szőlő- és gyümölcsstermeléssel. A Duna—Tisza közti mezőgazdasági városok határában intenzív szőlő- és gyümölcsstermelés folyt. Baján a gazdaságok 58,5 százaléka, Cegléden 57,2 százaléka, Szegeden 56,4 százaléka, Kecskeméten 55,6 százaléka, Csongrádon 47,5 százaléka folytatott szőlő- és gyümölcsstermelést.¹⁵

A két legfontosabb, a legnagyobb mezőgazdasági területtel rendelkező mezőgazdasági város, Szeged és Kecskemét adatainak összehasonlításából kitűnik, hogy Kecskeméten az 5 holdon felüli szőlő- és gyümölcsös területtel rendelkező — jórészt gazdagparaszti, úri birtokos, tőkés — gazdaságok súlya a felszabadulás után is jóval nagyobb volt, mint Szegeden. Annak ellenére, hogy Kecskeméten a földosztás csapást mért az agrárkapitalizmusra is (felszámolta a kapitalista jellegű nagy szőlő- és gyümölcsös gazdaságokat), még 1949 elején is 75 olyan 25 holdon felüli gazdaság volt a város határában, amelyhez 5 holdnál nagyobb szőlő- és gyümölcsös terület tartozott. Szegeden ezek száma csak 49 volt. Kecskeméten a 100 holdon felüli gazdaságok száma 20, Szegeden viszont csak 6 volt.¹⁶

Kecskeméten a parasztságon belüli ellentétek erőteljesebbek voltak, mint Szegeden. Ez nemcsak a gazdagparaszti, tőkés gazdaságok magas arányából következett, hanem abból is, hogy Kecskeméten nem kevés hagyományosan gazdálkodó, szőlőt, gyümölcsöt nem termelő kisparaszt élt, akik a kedvezőtlen talajadottságok (homokos terület) miatt alig tudták megélhetésüket biztosítani. Szegeden viszont a szőlő- és gyümölcsös területtel nem rendelkező kis- és középparasztek zöme a fűszerpaprikát termelte, ami kiegyenlítőleg hatott a szőlőt és gyümölcsöt, illetve fűszerpaprikát termelő parasztek jövedelmére, gazdasági viszonyaira.

Azokat a — főleg Duna—Tisza közti — mezőgazdasági városokat, amelyek határában belterjes mezőgazdasági termelés, intenzív árstermelés folyt — a parasztság rétegződése, a birtokmegosztás jellegzetességei alapján — két csoportba lehet sorolni. Az egyik csoport fő jellemzője, hogy az 5 holdon aluli kisparasztság aránya igen magas, a gazdagparasztságé elenyésző, a kis- és középparasztság gazdasági, jövedelmi viszonyaira pedig kiegyenlítőleg hat a belterjes mezőgazdasági termelés, a kisparasztek intenzív árstermelése. E csoportba tartozik Baja, Csongrád, Szeged és Makó. A másik csoportnál az 5 holdon aluli kisparasztság súlya valamivel kisebb, viszont a gazdagparasztság szerepe, befolyása kiugróan magas és a parasztságon belüli ellentétek is erőteljesebbek. E városok — a birtokmegosztás tekintetében — inkább a nem belterjes mezőgazdaságú, tisztántúli városokkal mutatnak rokon vonásokat. E városok csoportjához Kecskemét, Cegléd, Nagykörös, Kiskunfélegyháza sorolható.

A felszabadulás utáni agrárfejlődés egyik ellentmondása éppen az, hogy a paraszti polgári törekvések nem ott voltak a legerősebbek, nem ott hatották át a parasztság szinte minden rétegét, ahol a gazdagparasztság erős volt, hanem ott, ahol a belterjesen gazdálkodó kis- és középparasztság túlsúlya érvényesült, és viszonylagos jövedelmekiegyenlítődéss jött létre a parasztság különböző rétegei között. Vagyis az említett városok első csoportjánál, Szegeden, Baján, Csongrádon, Makón és a városok környékén.

Ennek az ellentmondásnak a magyarázata eléggé kézenfekvő. Azokon a vidékeken, ahol előrehaladt a gazdagparaszti birtokok kapitalizálódása, ahol nagy súlyt képviselt a parasztburzsoázia, és kiéleződtek a parasztság dolgozó és kizsákmányoló, vagyonos rétegei közötti ellentétek, ott mindez a belterjesen gazdálkodó kisparasztságot eléggé eltérítette a polgári törekvésektől. Hiába vágytak a meggazdagodásra,

tapasztalták, hogy a tőkeerős gazdaságokkal nem versenyezhetnek, s a gazdagparasztsággal kiéleződő ellentétük mérséklőleg hatott polgári vágyaikra, erőteljesebb volt szolidaritásuk a szegényparasztsággal. Azokon a területeken viszont, ahol a kis- és középparasztság döntő túlsúlya érvényesült, a gazdagparasztság viszonylagos gyengesége, a relatív jövedelemkiegyenlítődéssel miatt a rétegek között nem éleződtek ki az ellentétek. A gazdaságok konkurrenciájában, versenyében az esélyek nagyjából kiegyenlítettek voltak, így a belterjesen gazdálkodó, piacra termelő kisparasztságot is a polgári felemelkedés, a gyors meggazdagodás vágya sarkallta. A parasztság politikai fejlődésének ellentmondásos jelensége, hogy ezeken a területeken, ahol a kis- és középparasztság létszáma igen magas volt, szinte a kispárt politikai egyeduradalma érvényesült.

POLGÁRI TÖREKVÉSEK A BELTERJESEN GAZDÁLKODÓ PARASZTSÁGNÁL

A zöldség-, szőlő- és gyümölcsstermelő Duna—Tisza közti parasztságnál a felszabadulás után a polgári törekvések nemcsak gazdasági, társadalmi, hanem politikai vonatkozásban is megerősödtek. Ez azzal járt, hogy a népi demokratikus átalakulás során jobboldali, ellenzéki politikai törekvések hatása alá is kerültek. Itt vetődik fel az a kérdés, hogy a felszabadulás előtt a falukutató irodalom balszárnya és a marxista társadalomelemzés a belterjesen gazdálkodó „polgárosodó” parasztság szerepét gazdasági, szociológiai és politikai vonatkozásban a valóságosnál pozitívabbnak ítélte. Révai József hangsúlyozta ugyan e réteg polgári mivoltát, kispolgár természetét, de nem mutatott rá eléggé a társadalmi átalakulás során várható ingadozására.

A felszabadulás után a marxista társadalomtudomány nem foglalkozott ezzel a kérdéssel fontosságának megfelelően, így a kommunista párt politikai gyakorlata számára sem tudott segítséget nyújtani. A kommunista párt elméleti folyóiratának, a Társadalmi Szemlének néhány tanulmánya némileg elemezte a mezőgazdaság fejlődésének kapitalista tendenciáit, de a parasztság egyes rétegeinek várható társadalmi és politikai törekvéseire vonatkozóan nem tudott levonni megfelelő következtetéseket. Erdei Ferenc 1947 elején a Fórum című folyóirat hasábjain a parasztság politikai fejlődését vizsgálva hangsúlyozta, hogy a kispártban hangadó az a „kapitalista polgári fejlődés útján” járó, öntudatosodó kisbirtokos parasztréteg, „agrárkispolgárság, amely paraszti fejlődését a polgári rétegek által vezetett polgári fejlődéstől várja, s a munkásság és szegényparasztság előretörésétől félti”. Felhívta a figyelmet az ebből adódó politikai veszélyre, de elemzésében ennél nem jutott tovább, csak a kispárt demokratikus vezetőinek felelősségét hangsúlyozta.¹⁷

Mivel a népi demokratikus erők nem vizsgálták megfelelően a parasztság politikai fejlődésének várható tendenciáit, így nem is készültek fel eléggé egyes paraszti rétegek politikai ingadozásának ellensúlyozására. Nem gondoltak arra, hogy az a „polgárosodó” parasztréteg, amely a demokratikus paraszti ellenzékiesség egyik fő képviselője volt a felszabadulás előtt, a népi demokratikus átalakulás során a jobboldali, polgári ellenzékiesség támogatójává válhat. Ezért szolgálhattak a meglepetés erejével az 1947-es országgyűlési választások eredményei egyes paraszti körzetekben.

A jobboldali burzsoá törekvéseket képviselő Pfeiffer-párt igen magas szavazatarányt ért el azokon a vidékeken, ahol a belterjes gazdálkodást folytató parasztság ősszpontosult. Bács-Bodrog megyében a szavazatok 48 százalékát, Abaúj-Torna megyében a szavazatok 45,7 százalékát, Csongrád megyében pedig 38,3 százalékát kapta, holott országosan szavazóinak aránya csak 14,3 százalékot tett ki. Befolyása főleg a dél-alföldi mezőgazdasági városokban és környékükön volt igen erős. Baján 60 százalékkal, Szegeden 52,1 százalékkal, Csongrádon 51,3 százalékkal, Szentesen 37,7 százalékkal, Makón pedig 37 százalékkal részesedett a szavazatokból.¹⁸

Szeged külterületén, tanyavilágában a 26 ezer választó közül 57,9 százalék adta

szavazatát e pártra. Alsóvároson, ahol szintén túlnyomóan parasztok laktak, 51,5 százalékos.¹⁹

E városok körüli járásokban is sokan szavaztak a Pfeiffer-pártra. Arányuk a jánoshalmi járásban 61 százalékos, a torontáli járásban 44 százalékos, a bácsalmási járásban 41 százalékos, a csongrádi járásban 39 százalékos tette ki. A belterjes gazdálkodás többi körzetében viszont jóval kevesebb szavazat esett erre a pártra. Szavazóinak aránya Kiskunfélegyházán 30 százalékos, Nagykőrösön 22 százalékos, Ceglédén 21 százalékos ért el, Kecskeméten pedig ennél jóval alacsonyabbat.²⁰

Mivel magyarázható a népidemokrácia-ellenes, jobboldali politika ilyen erőteljes befolyása a dél-alföldi parasztság jelentős részére? Miért éppen a dél-alföldi városokban és környékén (az északi történelmi borvidék mellett) ért el — ha időlegesen is — sikert ez a politika? Ezekre a kérdésekre a történeti kutatás mind ez ideig nem tudott meggyőző magyarázattal szolgálni.

A Pfeiffer-párt váratlan választási eredményeinek létrejöttében sok — részben helyi — körülmény játszott szerepet. Az említett városokban a kispolgári demokrácia, a történelmi ellenzékiesség, a Kossuth-kultusz öröksége érvényesült, amit a Pfeiffer-párt kihasznált, Magyar Függetlenségi Pártnak nevezve és a kossuthi, függetlenségi hagyomány örökösének kiáltva ki magát. A legdöntőbb ok azonban az, hogy ezeken a vidékeken — mint ahogy az eddigi elemzésből kitűnt — a polgári törekvések áthatották a belterjesen gazdálkodó kis- és középparasztságot is. A Duna—Tisza köze középső részén — mivel a gazdagparasztság erős volt és a parasztságon belüli ellentétek kiéleződtek — a polgári fejlődést hirdető jobboldali politika csak a vagyonosabb paraszti rétegeket tudta befolyása alá vonni. A dél-alföldi városokban és környékükön viszont a szélesebb körű belterjes gazdálkodásból adódó jövedelemkiegyenlítődés, a gazdagparasztság gyengesége miatt a rétegek közötti ellentétek jórészt rejtve maradtak, és a polgári törekvések alapján viszonylagos parasztagregység jött létre, amit a jobboldali politika ki tudott használni.

A polgári politikai törekvések befolyása azonban csak időlegesen érvényesült a vidék parasztságára. A kereskedelmi nagytőke elleni harc, a népi demokratikus erők növekedése fokozatosan csökkentette a jobboldali befolyást. A negyvenes évek végén a beszolgáltatási és adórendszer szigorítása a paraszti polgári törekvésekre csapást mért, viszont a szőlő- és gyümölcsstermelést, a belterjes gazdálkodás sajátosságait figyelmen kívül hagyta.

Mai szocialista mezőgazdasági politikánkban a Duna—Tisza közti mezőgazdaság és parasztság helyzetének sajátosságai abban is kifejezésre jutnak, hogy — az ország más tájaitól eltérően — a termelőszövetkezetek mellett jelentős a szakszövetkezetek szerepe. A másik fontos vonás, hogy a tanyák száma korántsem csökkent olyan arányban, mint a Tiszántúlon, és virágzik a tanyai háztáji gazdálkodás. A korábbi demokratikus paraszti törekvések — mai viszonyainknak megfelelően — tovább élnek. Ezek pozitív vonása a paraszti szorgalom újbóli fellendülése a szocialista társadalmi viszonyok között a szövetkezetekben és a háztáji s a paraszti kisgazdaságokban egyaránt. A negatív vonások, a paraszti kispolgári törekvések (nyerészkedés, jogtalan haszonszerzés, spekuláció) is jelentkeznek. Valóságunkat, társadalmi fejlődésünket mindezek a jelenségek együttesen jellemzik.

Társadalomfejlődésünk fenti ellentmondásainak gyökerei — miként kimutattuk — a múltba nyúlnak vissza. Mai életünk sok jelensége nem érthető meg a múlt, a történelmi fejlődés sajátosságainak ismerete nélkül. A fejlődésünk által felvetett mai kérdésekre akkor tudjuk megtalálni a helyes választ, ha a jelenségek múltbeli gyökereit is feltárjuk. Csak ennek segítségével tudjuk megoldani társadalomfejlődésünk mai problémáit, ellentmondásait.

JEGYZETEK

1. Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények. 112. kötet. Bp. 1941.
2. Erdei Ferenc: Futóhomok. Gondolat Kiadó. 1957. 122–123. old.
3. Uo. 125–128. old.
4. Révai József: Marxizmus és népiesség. = Révai József: Válogatott történelmi írások. II. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1966. 52–57. old.
5. Hegyi András: Szeged mezőgazdasága és parasztságának helyzete a Gömbös-kormány időszakában (1932–1936). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Szeged 1973. 9. old.
6. Erdei Ferenc: Id. mű 124. old.
7. Magyarország birtokviszonyai az 1935. évben. I. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. Bp. 1936. 190. old.
8. Gunst Péter: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon. (1920–1938). Akadémiai Könyvkiadó. Bp. 1970. 897. old.
9. Erdei Ferenc: Város és vidéke. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1971. 21., 107. old.
10. Révai id. mű 54. old.
11. Erdei Ferenc: Futóhomok. Gondolat Kiadó. 1957. 110–112. old.
12. Révai id. mű 74. old.
13. Ránki György: Magyarország gazdasága az első hároméves terv időszakában. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1963. 62–63. old.
14. „Magyarország élelmiszerkészlete.” Közgazdaság (Bp.) 1948. április 25.
15. 1949. évi népszámlálás. Részletes mezőgazdasági eredmények. Bp. 1950. 434–450. old.
16. Uo. 192–204. old.
17. Erdei Ferenc: A parasztság politikai fejlődése. Fórum. 1947. március.
18. Balogh Sándor: Parlamenti és párharcok Magyarországon. 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó. 1975. 526–529. old. Délmagyarország. 1947. szeptember 2. Kecskeméti Lapok. 1947. szeptember 2.
19. Dégl István: Az 1947. évi országgyűlési képviselőválasztás Szegeden. (Kézirat)
20. Délmagyarország. 1947. szeptember 2. Kecskeméti Lapok. 1947. szeptember 2.

